

Ebüzziya Tevfik ve Sultan II. Abdülhamid'e Sunduğu Halılar

Ayşe Fazlıoğlu*

Renkli kişiliği ile dikkat çeken Osmanlı aydını Ebüzziya Tevfik, gazeteciliğinin yanı sıra, seramikçi, ressam, grafiker, pul koleksiyoncusu, halıcı ve çevirmendi. 1849 yılında İstanbul Yerebatan'da kökleri Horasan'a dayanan eski bir Türk ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmişti.

Hat, süsleme ve el sanatlarında son derece yetenekli olan Ebüzziya Tevfik, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki en önemli matbaacılarından biriydi. Tevfik'in çok yönlü uğraşlarının içerisinde günümüzde en bilineni hiç kuşkusuz yayıncılığıdır.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti için çalışmalarda bulunmuş, 1908-1912 yılları arasında Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İttihat ve Terakki Antalya Mebusu olarak yer almıştır.

1860'lı yıllarda Namık Kemal'in öncülüğünde basın dünyasıyla tanışmış olan Ebüzziya Tevfik, 1870'lerin başından ölüm tarihi olan 1913'e kadar *İbret*, *Hadika*, *Sirac*, *Le Courier d'Orient*, *Yeni Tasvir-i Efkar* adında beş gazete ve *Cüzdan*, *Muharrir* ve *Mecmua-ı Ebüzziya* adında üç dergi yayınlamış, bunların dışında dönemin çeşitli yayınlarında da yazılar yazmıştır. Özellikle ikinci matbaası olan Matbaa-i Ebüzziya ile 1880'li yıllar boyunca zamanın önde gelen yayımcısı olmuş, matbaasında bastığı gazete, dergi ve takvimlerin yanı sıra yayımladığı cep kitaplarıyla da önemli başarılarla sahip yayınlar hazırlamıştır.¹

EbüzziyaTevfik, Türk matbaacılığını teknolojik açıdan geliştirmiş ve bastığı değerli eserlerle Batı'daki benzerlerini bu açıdan aşmış bir matbaacımızdır. Onun matbaacılığı döneminde tasarımcı ya da grafiker gibi teknik meslek adamları olmadığı için, basılan bütün eserlerin kapak düzenlemeleri, renk kompozisyonları, kûfî hatla olan başlıklarının yazımı, çiçek süslemeleri, eserin düzenlemesi, kağıt ve kapak seçimi gibi tasarıma yönelik tüm düzenlemeler Ebüzziya Tevfik'in bizzat elinden çıkmıştır. Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* adlı eserinde Ebüzziya Tevfik'in matbaacılığına değinerek onun matbaacılığının görülmemiş ve belki daha epeyce görülmeyecek bir seviyede olduğunu ve zamanın en önemli ve belki de ondan sonra gelecek zamanlar için en zengin ve mükemmel mecmua yayınladığını (*Mecmua-ı Ebüzziya*) ifade etmiştir. Uşaklıgil, bu değerli aydının çağın ne kadar ilerisinde olduğunu dile getirmiş ve bu sözleri ile uzun süre böyle bir başarıyı matbaalarımızdan hiç birinin elde edemeyeceği görüşünü savunmuştur.

¹ Ebüzziya Tevfik Bey, Sultan II. Abdülhamid'in verdiği Mecidiye Nişanı ile.

2

3

2 Matbaat-ı memlekette bir çok hizmetleri, edebiyat-ı Osmaniye'ye pek kıymetli hediye olan tabii ve edip Ebuzziya Tevfik Beyefendi, Ömer Faruk Şerifoğlu Arşivi.

3 Ebuzziya Tevfik'in Konya'da sürgündeyken kullandığı köşk, Ömer Faruk Şerifoğlu Arşivi.

Renkli baskıların yeni kullanılmaya başladığı o devirde, Ebuzziya'nın sanat özelliğindeki eserlerine, dünyanın matbaacılık merkezi olan Leipzig'de yayınlanan Dünya Matbaacılık Yıllığı'nın 1891-1899 yılları arasında basılan 9. cildinde yer verilmiştir. Günümüzdeki gibi gelişmiş tekniklerin bulunmadığı ve sadece tipografi ve taşbaskısı ile renkli eser basıldığı bir dönemde Matbaa-i Ebuzziya, başardığı eşsiz baskısıyla, Türk matbaacılığını o devirde pek çok kuruluşun iş yaptığı Fransa ve Amerika matbaacılığının ilerisine götürebilmiştir. Leipzig Büyük Jürisi, matbaacılık yıllığında ancak bir tek Fransız, bir tek Amerikan matbaasının eserini kabul ederken hatta bazen bu ülkelerden tek bir eseri dahi başarılı olarak değerlendirmeyen, Türk matbaası Matbaa-i Ebuzziya'nın bazen iki bazen de üç eserini birden yayınlamaya layık görmüştür. Leipzig'de *Deutsche Buchdruckerei - Vereins'nin Graphischer Muster-Austausch* (matbaacılar için baskı örnekleri) ismi altında I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu yıllık yayınlarda, Matbaa-i Ebuzziya'nın kapatılmasının ardından, Ebuzziya Tevfik'in Konya'ya sürgüne yollanmasından sonra, hiçbir Türk matbaasının eseri kabul edilmemiştir.

Matbaa-i Ebuzziya'da siyasetten edebiyata, sanatın pek çok dalından tarih ve toplumsal konulara kadar çeşitli konularda yazılar basılmıştır. Bunlardan bazı değişik başlıklar altındaki farklı sayılarda basılmış ilginç konular şöyledir: Sayı 16 "Jan Jak Ruso", sayı 17 "Avrupa Kitabhaneleri", "Tarih: Tuğ ve Sancak", "Tabiatın Fransa'da İntişarı", sayı 18 "Lugat-ı Istilahat-ı Arabiye", sayı 21 "Brezilya da Kahve Mahsulü", sayı 24 "Çingenelere Dair Malumat", "Çatal", sayı 28 "Kavm-i Ben-i İsrail", sayı 38 "İtalya'nın Büyük Matbaaları", sayı 40 "Mizac-ı Beşerdeki Garabete Hudud Olmaz", sayı 49 "Avrupa Şarkı Bilmez", sayı 58 "İmla Bahsi", sayı 68 "Paris'ten Londra'ya Otel Metropol", sayı 94 "Türklük ve Tatarlık".

Matbaa-i Ebuzziya'nın yüksek başarısının üzerine 1898 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Faurer, Ebuzziya Tevfik'e bir liyakat nişanı göndermiştir. Ebuzziya Tevfik'in Avrupa'ya gitmek için izin istemesi ve Hünkarın baş jurnalcisi *Malumat* dergisi sahibi Baba Tahir'in arka arkaya verdiği jurnaller Sultan II. Abdülhamid'in kuşkusunu uyandırmış, Ebuzziya Tevfik'in Jön Türklerle münasebette bulunduğu fikrini

doğurmuş, o sırada Şurâ-yı Devlet üyesi olan Ebüzziya Tevfik'ten, bu konumdaki birinin matbaacılık yapmasının uygun olmadığı ileri sürülerek matbaacılığı terk etmesi istenmiş, bunun üzerine Ebüzziya Tevfik'in de matbaacılığı değil, Şurâ-yı Devlet üyeliğini bırakması sonucu hakkında sürgün kararı verilmiştir.² Kaynaklar, verilen jurnalleri bu sürgünün gerekçesi olarak göstermekle birlikte, Jön Türk hareketi üzerine yapılmış geniş kapsamlı bir araştırmada gerçek nedenin, Tunalı Hilmi tarafından 1899-1900'de bir Jön Türk kongresi toplanması fikri ortaya atıldığı zaman, kongre için kullanılması gereken davetiyelerin Ebüzziya Tevfik'in matbaasında hazırlanmış olması gösterilmektedir.³

Ebüzziya Tevfik'in Yeni Osmanlılar ile ilişkisi, ilk olarak Sultan Abdülaziz devrinde 1873-1876 yılları arasında üç sene süren Rodos sürgününe sebep olmuştur. Rodos'ta sürgündeyken edebi yeteneği ile hayatını kazanmak için Ziya'nın babası anlamına gelen "Ebüzziya" ismini kullanmıştır. Sürgünden döndükten sonra da gazetelere verdiği ilanla⁴ artık yazılarını bu isimle yayınlayacağını duyurmuştur. Tah-ta çıktıktan hemen sonra, memleketin aydınlarını etrafına toplamak amacıyla olan Sultan II. Abdülhamid, özellikle Yeni Osmanlılar üzerinde durmuştur. Yüksek ihtimalle onları kendisine bağlayarak zararsız hale getirmeyi düşünmüş olmalıdır. Sultan II. Abdülhamid tahta geçtikten bir süre sonra ilk olarak üyeleri Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi, Ebüzziya Tevfik ve Nuri Bey'den oluşacak "Cemiyet-i Mütercim"i kurmak istemiştir. 1876'da yapılan ilk toplantıda üyelerin Ali Suavi ismine itirazları neticesinde tercüme kurulu dağılmış ve bu konu ile ilgili olarak başka bir toplantı da yapılmamıştır.⁵

Ebüzziya Tevfik, Sultan II. Abdülhamid döneminde bir çok kez takip ettirilmiş, Yıldız Sarayı'nda birkaç kez yargılanmış⁶ ve dokuz kez tutuklanmıştır. Ancak tüm bunlar, önemli memuriyetlerde bulunmasını engellememiştir.⁷ 1884 yılında sultandan matbaasını Mısır'a nakletmek için izin istemiş ama olumlu yanıt alamamıştır.⁸ Daha sonra sultana, Avrupada yayınlarını sürdüren Jön Türkleri geri dönmeye ikna etmek için hizmet arzusunu belirten mektuplar gönderen Ebüzziya Tevfik, 1897'de son Avrupa gezisini, Mizancı Murad ve diğer firarileri İstanbul'a davet amacıyla gerçekleştirmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan bu görev, Ebüzziya Tevfik ile sultan arasında iyi gibi görünen ilişkilerin son belirtisi olarak kalmış ve Ebüzziya Tevfik yukarıda da belirttiğimiz sebeplerden dolayı 1900 Nisanı'nda oğlu Talha ile birlikte 1908'de Meşrutiyet'in ilânına kadar sürecektir olan Konya sürgününe gönderilmiştir.

Bunların yanı sıra Ebüzziya Tevfik, Kanûn-ı Esâsi Komisyonu'nda da çalışmıştır. Çalışmaların bitiminde kendi el yazısı ile metni temize çektiği, basım için sadrazamanın emir vererek Matbaa-ı Âmire'yi gece vakti açtırdığı ve taslağın basımı ile görevlendirildiği bilinmektedir. Ebüzziya Tevfik 1883'te yapılan ilk nüfus yazımında kullanılmış olan kimlik kâğıtlarını da basmıştır.⁹

Gazete ve dergilerde, yapılan mitinglerde, çekilen nutuklarda Namık Kemal ile beraber Mithat Paşa'yı birer hürriyet kahramanı olarak övdüğü yıllarda Ebüzziya Tevfik, Meclis-i Mebûsan'a 1908 yılında bir tasarı vermiş ve "Hürriyet Kahramanı" Mithat Paşa'nın heykelinin dikilmesi için bir kanun teklifinde bulunmuştur. Ebüzziya Tevfik'in bu önergesi tarihimizde, heykel dikilmesi için yapılmış ilk resmî teklif ve girişim olması bakımından dikkate değerdir.¹⁰

4

7

8

5

6

9

10

4-5-6 Matbaa-i Ebüzziya'nın farklı tarihlerde kullandığı armaları, Ebüzziya Ailesi Arşivi.

7-8 Matbaa-i Ebüzziya'da basılan, ülkemizde ilk kartpostal örneklerinden ikisi, Ömer Faruk Şerifoğlu Arşivi.

Ebüzziya Tevfik, oğlu ile beraber gittiği Konya sürgünü sırasında, ayrıca bir sene de hapse mahkum edilmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilânı ile çıkan genel siyasi af üzerine İstanbul'a dönebilmiş ve kurulan İkinci Meşrutiyet Meclisi'nde Antalya Mebusu seçilmiştir. Bu sırada 31.5.1909'da *Tasvir-i Efkâr* gazetesini kurup çıkarmaya başlamış ve *Yeni Osmanlılar Tarihi*'ni bu gazetede yayınlamıştır.

Ancak, istibdat devri resmen bittiği halde yine takip edilerek tutuklanmaktan kurtulamamış, göz altına alınarak serbest bırakıldığı gün, evine dönerken Kadıköy vapurunda kalp krizi geçirerek 64 yaşında, maceralarla dolu hareketli yaşamı sona ermiş ve oğlu Ziya'nın Bakırköy'deki mezarının yanına gömülmüştür.¹¹

Ebüzziya Tevfik'in Anılarından Sultan II. Abdülhamid ile İlişkileri

Ebüzziya Tevfik anılarında,¹² Yeni Osmanlılar Cemiyeti dağıldığı sıralarda üyelerden geriye sadece Kemal, Nuri, Reşad, Mehmed, Kemeraltı Tahsin ve kendisinin kaldığını belirtmektedir. Yazdığı *Yeni Osmanlılar Tarihi* adlı çalışmasında, Namık Kemal'in, Kurbağalıdere Çiftliği'nde Veliahd Murad Efendi ile Baltacı Topal Süleyman aracılığıyla görüşüğünü, araya da Şehzâde Abdülhamid Efendi'ye rastladığını, hatta Murad Efendi'nin, sohbetleri sırasında Namık Kemal'e Hamid Efendi için amcası Sultan Abdülaziz'e casusluk ettiği yolundaki iddialarını dile getirir. Murad Efendi'nin, Namık Kemal'i, Abdülhamid Efendi'nin olduğu günlerde özellikle çağırdığını ve havadan sudan konuşması ve tarihi sözler söylemesi konusunda talimatlar verdiğini belirtir. Anılarından öğrendiğimize göre, Fatih ile I. Selim'in hal tercümelerini Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik'e temize çektiği ve Murad Efendi'ye bunlar, Ebüzziya Tevfik'in yazısıyla gitmiştir. Bunun üzerine Murad Efendi, Ebüzziya Tevfik'i görmek istediğini, Kemal ve Topal Süleyman aracılığıyla iletmiş fakat Ebüzziya Tevfik Murad Efendi'yi görmeye gitmemiştir. Çünkü kendi deyimiyle "prenslerle görüşecek işi yoktur."

Ebüzziya Tevfik'in anılarından öğrendiğimize göre, kendisi Şinasi gibi Namık Kemal'in de Murad Efendi'yle olan ilişkisini kesmesini istemiştir. Kendisinin, Kemal'le olan ilişkisinden dolayı Murad Efendi ile bir yakınlığı olduğunun zannedildiğini, oysaki sadece bir kez Kemal'in aracılığı ile hanedan üyelerinden Şehzade Abdülhamid Efendi'nin ziyaretine gittiğini ve bu ziyaret sırasında Abdülhamid'in, biraderi Murad Efendi'nin kendisini görmek istediğini söylediğini ifade etmiştir. Ebüzziya Tevfik'in verdiği cevap ise şöyledir: "Ben bu Hanedan-ı Alişan'ın yüksek mensuplarından biri ile şerefliab olmak arzusunda bulunurdum. Fakat mümkün olduğu kadar tahta uzak bulunan şehzâdeler hazretlerinden biri ile teşerrüf etmek isterdim. Zat-ı necabet simâtları ise, saltanat nöbeti ikinci derecede gelecek bir Prens olmamış olsalardı, bu şereften yine uzak kalacaktım."

Saltanat sırası kendisinde olan Murad Efendi'nin, Ebüzziya Tevfik hakkında ileride kendisinden çıkar sağlamak için görüşmek istediğini düşünmesini istemez. Bununla birlikte o sırada padişah olan Sultan Abdülaziz'in de bu görüşmeden haberdar olarak rahatsız olmasını istemediğini Şehzâde Abdülhamid'e ifade eder. Aynı zamanda Abdülhamid'e millet fertleri ile saltanat ailesi arasında ilişkilerin gelenek olarak yasak olması, bu tarz ilişkilerin kötü yorumlanmasına olanak verilmemesi gerektiğini söyler ve Abdülhamid'in bu sözleri çok dikkatle dinlediğini ifade etmeyi de ihmal etmez; öte yandan şehzadeden bu düşüncelerinin Veliahd Murad'a iletilmesini özenle rica eder.

Bu karşılaşma, Ebüzziya Tevfik'in Sultan Abdülhamid ile ilk karşılaşmasıdır ve ilişkileri buradan da anlaşıldığı gibi Sultan II. Abdülhamid'in daha şehzadelik döneminde başlamıştır. Bu olaydan üç buçuk sene sonra Veliahd Murad Efendi tahta çıkmış ve Ebüzziya Tevfik de onu ziyaret etmiştir. Ziyareti haber alan Abdülhamid Efendi süt biraderi İsmet Bey'i göndermiş, görüşme arzusunda olduğunu ve Veliahd Dairesi kapısının kendisine her zaman açık olduğunu bildirmiştir. *Mecmua-ı Ebüzziya*'da bu olayı anlatan Ebüzziya Tevfik, bu daveti Abdülhamid ile üç buçuk yıl önce aralarında geçen konuşmaya dayanarak kabul etmediğini söylemektedir. İsmet Bey'e

9 Matbaa-i Ebüzziya'da basılan, Kütüphane-i Ebüzziya serisinden, *Bir Küçük Sehiy*, Ömer Faruk Şerifoğlu Arşivi.

10 Matbaa-i Ebüzziya'nın baskı örnekleri albümü, İSAM Kütüphanesi.

“Efendi Hazretlerine dört sene evvel şerefyâb-ı takdim olduğu bâdî-i cüret-i mülakat olduğunu arz etmiş idim. Şimdi o bu diyet bertaraf olmuş olduğu için tezerrüfte ma’zur olduğumu arz ediniz.” demiştir. Birkaç gün sonra İsmet Bey ile karşılaşmalarında “Efendi Hazretlerine söylediklerinizi arz ettim. Güldüler ve görürsen selam söyle buyurdular” dediğini de yine anılarında dile getirmektedir.

Bu konuşmanın üzerinden iki buçuk ay geçer ve Veliahd Abdülhamid Efendi tahta çıkar. Ebüzziya Tefvîk söz konusu anılarında, Sultan II. Abdülhamid’i tahta çıkıktan sonra görmeye gitmediğini ifade etmektedir. Aslında bu anıları okuduğumuzda bir tutarsızlık olduğu da dikkati çekmektedir. Yazar, Sultan V. Murad’ı tebrik için ziyarete gitmiş fakat aynı şeyi Sultan Abdülhamid için yapmamıştır. Cülustan bir hafta sonra esvabcıbaşıllığına getirilen İsmet Bey’e gittiğini şu şekilde anlatır. “Dolmabahçe Sarayı’nın koltuk kapı da denilen tevabi-i saraya mahsus, medhalinden girdim. Bodrum katında, zeminden ve bu suretle seviye-i bahrdan aşağı olan rutubet-meab basık tavanlı bir odaya idhal olundum. Orası esvapçılara mahsus imiş.” Sonra da yazısında bu odada bulunan kişiler hakkındaki düşüncelerini dile getirir. (Bu sözleri ile Dolmabahçe Sarayı’da bugün yeri konusunda kesin bilgi olmayan bodrum katta bulunan Esvapcıbaşı Odası’nın yerine işaret etmektedir).

Koltuk kapıdan çıkarak Camlı Köşk’ün altından sağa sapıp Beşiktaş’a evine doğru giderken, Veliahd Dairesi’nin yakınından geçeceği sırada kapıcılardan İsmail Ağa’nın kendisine seslendiğini ve “Efendimiz sizi geçerken görmüş. İkinci Musahib Hayreddin Ağa ile dönmenizi irade buyurmuş” dediğini söyler. Kendisini bekleyen Hayreddin Ağa’nın yanına döndüğünü ve ağanın kendisine “Siz kapıdan geçerken

11 Ebüzziya Tefvîk’in Sultan II. Abdülhamid ile görüştüğü Dolmabahçe Sarayı Camlı Köşk.

ben pencereden gördüm. Efendimize söyledim. Aman adam gönder de çevirsinler” dediğini ifade eder. Hatta kendisi de cevap olarak “Korkutmadan çevirsinleri ilave-ten ferman buyurmadılar mı?” cevabını verdiğini ve birlikte gülüşerek sultanın yanına çıktıklarını anlatır. Bu sahneyi Ebüzziya Tefvik’in kendi anılarından okuyalım. “Yukarıda, sol ciheti duvar ve Beşiktaş ciheti pencerelerden ibaret takriben bir bu-çuk metre arzında bir koridordan geçerek Camlı Köşk’ün kapısına geldik. Hayreddin girdi. Yerle bir temenna etti. “Tevfik Bey kulunuz!” dedi. Padişah ayakta idi. Ben de Hayreddin’i takliden kapıdan içeri girer girmez râki’ane bir temennada bulundum “Buyurunuz Tefvik Bey! Sizi göreceğim gelmişti. Gelmediniz” dedi. Ben “Mazereti-mi Efendimize dört sene evvel arz eylemiş idim ve nezd-i alide makbul olacağından emin idim” dedim.

O sırada Sultan Abdülhamid, Percheron’un oğullarından birine Ayvazovski’nin tablolarını astırmaktadır. Sultan, Ebüzziya Tefvik’e tabloların Ayvazovski’nin olduğunu ve amcası Sultan Abdülaziz’in tabloları yaptırdığını söyler. Hatta bir tanesine işaret ederek Abdülaziz’in çizdiği bir resim üzerine yapıldığını ifade eder. “Hakikaten şu sis adeta el ile tutulacak gibi his olunuyor. Ne mahir ressam. Tanır mısınız?” diye sorar. Ebüzziya Tefvik de fotoğrafçı Abdullah Biraderler’in aracılığıyla Ayvazovski ile tanıştığını ve ressamın, imzalı bir küçük tablosunu kendisine hediye ettiğini ifade eder. Ressamın nasıl bir kişi olduğunu aralarında konuşurlar. (Büyük olasılıkla sözü-nü ettikleri tablo bugün Dolmabahçe Sarayı Tablo Koleksiyonu’nda yer alan 11/679 veya 11/721 envanter numaralı tablolardan birisidir. Zira koleksiyonda bulunan bu tanımlamaya uygun başka tablo bulunmamaktadır).

12 Ayvazovski, Yelkenliler, 1874, tuval üzerine yağlıboya, 145 x 96 cm., Milli Saraylar Koleksiyonu, Env. No. 11/679.

Sultan II. Abdülhamid “Tabloların yerleri iyi mi? Ben iyi bulmuyorum. İyi değilse değiştirelim” diyerek Ebüzziya Tevfik’in fikrini alır ve onun sanatçı kişiliğine güvenini yansıtır. Tabloların yerlerini düzelttirdikten ve üçünün yeri değiştirildikten sonra Abdülhamid’in Hayreddine “Tevfik Bey’i götür de aşağıdaki galeriyi göster. Nasıl bulurlarsa sonra bana söylersin” demesi de bu fikri doğrulamaktadır. O günkü karşılaşmaları Sultan II. Abdülhamid’in “Sizi sık sık görmekten memnun olurum” sözleriyle noktanır. Aynı yazıda Ebüzziya Tevfik, İkinci Mabeynci Osman Bey ile galeriyi gezişlerini ve tablolar hakkındaki fikirlerini de dile getirmektedir.

Bu karşılaşmadan bir süre sonra Galata’daki matbaasında çalışan Ebüzziya Tevfik’e mabeyn baş çavuşları eli ile bir yazılı kâğıt gelir. “Galata’daki matbaasında mukim Ebüzziya Tevfik Bey’in, bugün yahud yarın sabah İkinci Mabeynci Hacı Ali Bey’i görmesi” yazılıdır. Hemen Yıldız Sarayı’na giden Ebüzziya’ya kendi tabiri ile “damdan düşercesine” garip bir teklif gelir. Hacı Ali Bey ile bu teklifle ilgili olarak aralarında geçen görüşme şöyledir:

Hacı Ali Bey gülümseyerek: “Sen hüsn-i tabiat sahibi imişsin öyle mi?”

“Kimden öğrendiniz?”

“Efendimiz öyle söylüyor”

“Taltif buyurmak istemişler”

“Sahi söylüyorum. Evvela şunu al (Bir zarf üzerinde yapışık olan Muhsin Han merhuma yaptığım kufi kaşeyi uzatarak) efendimiz kendisi için bu yazıyla ism-i hü-mâyûnlarını yazıp pul yapmanı irade buyurdular. Saniyen seni altı bin kuruş maaşla hayvanat bahçesine müdür nasbeylediler.”

“Hangi hayvanat bahçesine, Saray-ı Hümayûn’a mı? Desenize Kuşçubaşı olmuşuz!”

“Yok canım altmış bin lira sarfiyle Hacı Hüseyin bağı hayvanat bahçesi olacak. Oraya her nevi nadide hayvanat konacak. Onlar için yerler yapılacak. Bu işi de sana havale eyledi. Şimdiki Başkatip Bey (O tarihte Rıza Paşa’ya henüz vezaret tevcih olunmamıştı) tezkiresini Hazine-i Hassa’ya yazacak iradeyi tebliğ edecek.

Ebüzziya Tevfik, Sultan’a pul hazırlamayı onur verici bulsa da, (Seneler sonra Konya sürgünü dönüşünde pul koleksiyonculuğu da yapmış olan Ebüzziya Tevfik, Mecmua-i Ebüzziya’nın 17 Cemaziyelahir 1329 tarihli 100. sayısında Osmanlı Posta Pulları üzerine bir yazı yazacaktır) hayvanat bahçesi fikrinden pek hoşlanmamıştır. Mecmua-i Ebüzziya’daki “Zamanımız tarihine ait Hatırat Hayatü’l Hayvanat Bahçesi” adlı yazısında bu konuda yaptığı çalışmaları, Avrupa gezilerini, incelemelerini ve görüşmelerini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Zaten baştan beri hoşlanmadığı bu düşünce, padişaha hazırladığı bir raporda yer alan ve bu işin uzmanlık gerektirdiği doğrultusundaki yönlendirmesiyle gerçeğe dönüşmez.

Ebüzziya Tevfik *Yeni Osmanlılar Tarihi*¹³ adlı kitabında Sultan II. Abdülhamid ile olan ilişkilerini anlatırken padişahın saltanatı boyunca kendisi için verilmiş jurnallerden dolayı, bazen kendisini hafifçe incelediğini, bazen de ağırca soruşturmalarda bulunduğunu ve bunların sonucunda Çit Köşkü veya Zaptiye Nazırı Konağı’nda ve nezarete tuttuğu halde hiçbir zaman “Sultan Murad taraftarlığı”na yönelik en ufak bir imada bulunmadığını dile getirmektedir. Ama Beyoğlu’nda “Yani Birahanesi”ne gittiği için bile bir çok defa sorguya çekilmiştir. Ebüzziya ancak bir süre sonra, Namık Kemal’in münasebette bulunduğu Murad Efendi meselesinden dolayı üstelik

arası açılmış olan Namık Kemal ile birlikte sürgün edilecek¹⁴ ve bu olay Ebüzziya Tevfik'in çok ağırına gidecektir.

Sultan V. Murad ile pek ilişkisi olmadığını söyleyen Ebüzziya Tevfik yine aynı eserinde V. Murad'ın tahta çıkmasından sonra geçirdiği bir hastalıktan dolayı Dolmabahçe Sarayı'na Valide Sultan tarafından davet edildiği ve saraya gittiği bilgisini vermektedir.¹⁵

Sultan II. Abdülhamid ve Ebüzziya Tevfik arasındaki ilginç ilişkilerinde, Ebüzziya Tevfik'in sultanın aleyhinde çok yazmış ve söylemiş olduğunu görüyoruz. Bunun yanı sıra Ebüzziya Tevfik evinin yanında bulunan bir ecnebiye ait arsanın Hazine-i Hassa'dan alınmasını ve Bakırköy'de yaptırdığı köşkün camlarına yapıştıracağı kağıtların parasını Sultan'dan istediğine dair mektuplar bulunduğunu müşahede ediyoruz.

Sanatçı Yönüyle Ebüzziya Tevfik

Ebüzziya Tevfik, yaşadığı dönemin en yetenekli kûfi hat ve kendi tabiri ile "Türkî" dediği arabesk süslemenin sanatçısıdır. Gazeteciliği, matbaacılığı, akıcı ve sade diliyle yazdığı eserlerin dışında, tiyatro yazarlığı da yapmış olan Ebüzziya Tevfik, Sultan II. Abdülhamid tarafından Kasım 1891'de Mekteb-i Sanayi Müdürlüğü'ne getirilmiştir. Ancak mektepte yenilikçi bir takım faaliyetleri ve ders vermek için Avrupa'dan bazı sanatkar ustalar getirtmesi üzerine aleyhinde bir jurnal verilmiş ve okul müdürlüğünden alınarak Aralık 1892'de Şurayı Devlet üyeliğine getirilmiştir. Burada mümkün olduğu kadar politikadan uzak durmaya çalışmışsa da sonunda sürgüne yollanmıştır.

Ebüzziya Tevfik aynı zamanda Konya sürgünü sırasında halıcılık, seramik ve resimle uğraşmış, dille ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Kendine özgü bir üslubu olan Ebüzziya Tevfik, Sultan II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nın bazı bölümlerinin ve Yıldız Camii'nin kûfi süslemelerini ve levhalarını yapmış, kubbedeki göbek yazısı ve Hünkâr Mahfili'ndeki bir kısım arabesk süslemelere imzasını atmıştır. Ebüzziya Tevfik, Hamidiye Camii'nin kubbesinin iç kuşağını dolanan Yıldız anlamına gelen Necm Suresinin 3.- 4. ayetleri ve diğer süslemeleri yaptığı sırada oğlu Talha'nın adını taşıdığı Hz. Talha'nın adını mihrabın üzerine nakşetmiştir. Ayrıca yine

13 Ebüzziya Tevfik Konya'da sürgünde bulunduğu sırada vazo süslemesi yaparken, Ebüzziya Ailesi Arşivi.

17

18

19

17 Yıldız Sarayı-Şale,
Sedefli Salon.

18 Yıldız Sarayı-Şale,
Sedefli Salon'da yer alan
takımın sandalyesinden
detay.

19 Yıldız Sarayı-Şale,
Ebüzziya Tevfik tarafından
yapılmış olan Sedefli
Salon tavan süslemesi.

mihrabın üstündeki kûfi besmelenin sağına imzasını yerleştirmiştir. Ebüzziya Tevfik Bey Üsküdar'da Abdülmecid Efendi Köşkü kapısı üzerindeki çiçekli kûfi hattı ve Sirkeci'de büyük postahanenin arka cephesindeki kûfi düzenlemeyi, Arkeoloji Müzesi ön cephe alınışındaki kûfi yazıları da tasarlamıştır.¹⁶

Yıldız Şale Sedefli Salon'da bulunan dikdörtgen ve yuvarlak panoların içinde yer alan kûfi hatla yazılmış duvar süslemeleri de kendisine aittir. Ayrıca padişahın kendi eliyle imal ettiği muhtelif ahşap esere işlediği "Abdülhamid" istifi onun tasarımıdır. Yıldız Şale Sedefli Salon'daki mobilya takımlarının ve bu takımın devamı olan Dolmabahçe Sarayı Pembe Salon'daki sehparın üstünde görülen "Abdülhamid" istifleri de büyük olasılıkla onun tasarımıdır. Sehpa üzerinde yer alan istif tasarımıyla, Sultan II. Abdülhamid'e hediye edilen, bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan sonraki sayfalarda tanıtacağımız halının tasarımı büyük benzerlik göstermektedir. Ayrıca Ziyad Ebüzziya, dedesi Ebüzziya Tevfik'in, Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan

ve üzerine Abdülhamid'in ismini işlediği bir sehpadan sözederek bu takımları işaret etmektedir.

Ayrıca Ebüzziya Tevfik Rodos'ta sürgündeyken pranga mahkumlarına el işi öğretmiş ve o sırada Ahmet Mithad'ın çocuklar için hazırladığı ders kitaplarını resimlemiş, krokiler ve haritalar da yapmıştır.¹⁷

Bugün Ebüzziya Tevfik'in çini mürekkebiyle yaptığı desenler ve sulu boya çalışmaları özel koleksiyonlarda bulunmaktadır.

Bunların dışında saray fotoğrafçıları Abdullah Biraderler'den Kevork Abdullah'la yakın dost olan Ebüzziya Tevfik'in, Biraderler'e ait fotoğraf kartlarının arkasındaki düzenleme ve kûfi yazıları hazırladığını, ayrıca onlar için bazı kartvizitler yaptığını Engin Özendes'den öğrenmekteyiz.¹⁸

Ebüzziya Tevfik, gerek içerik gerekse baskı tekniği açısından türünün önde gelen örneği durumundaki "almanak" adı verilen ansiklopedik yıllıkları ilk defa yayımlamış ve bu türün ülkede tanınmasını sağlamıştır.¹⁹

Ebüzziya Tevfik'in *Ecel-i Kaza* adlı altı perdelik bir dram olan eseri, 29 Kasım 1872'de Gedikpaşadaki Osmanlı Tiyatrosu'nda saray dışında Türk seyircisine oynanan ilk telif piyestir. Hasılatı tiyatro sanatçılarına verilen ilk oyun ve Türk edebiyatında ilk tenkit edilen telif eser de yine *Ecel-i Kaza* olarak bilinmektedir.

Ebüzziya Tevfik bunlardan başka, "*Habibe yahut Semahat-ı Aşk*" adlı dramını, Victor Hugo'nun "*Anjelo su letyra de podov*" adlı eserinden uyarlamıştır.²⁰

20 İstanbul Arkeoloji Müzesi (Asar-ı Atika Müze-i Hümayûnu) giriş kapısı.

Ebüzziya Tevfik'in Halıcılığı

Türk halı sanatı gelişimi içerisinde önemli bir halka olan Selçuklu halıları, Osmanlı halı sanatının temelini oluşturmaktadır. Ebüzziya Tevfik, oğlu ile Konya'ya sürgüne yollanması üzerine, Konya Selçuklu halıcılığını 1900'lü yılların başında yine aynı yerde yaşatmıştır.

Ebüzziya Tevfik, Konya'ya sürülmesini Ruzname-i Hayatımdan Bazı Sahaif adlı 11 Nisan 1900 tarihli yazısında anlatırken Konya'ya ilk vardığı gün etrafı gözlemlerken dikkatini Selçuklu Kümbetlerinin çektiğini ifade etmektedir. Bir çölü andıran Konya'nın ortasında bu kümbetler gece görünüşleri ile kendisine Mısır Piramitleri'ni hatırlatmıştır. Etraftaki duvarlar da Ebüzziya'da bir kasvet duygusu uyandırmıştır. Konya'ya ilk gelişinde Selçuklu kümbetleri ve kasvet verici duvarlar Ebüzziya Tevfik üzerinde etki uyandırmış ve belkide bir süre sonra Selçuklu tarzında duvar halıları dokutmasında bu hislerin de etkisi olmuştur. Aynı günlere denk gelen Konya Mevlana Müzesi'ni ilk gezipinde, daha önce halıcılıkla hiç uğraşmamış olan Ebüzziya Tevfik'in kıymetli halı ve seccadeler de dikkatini çekmiştir.

Nisan 1900 tarihine rastlayan bu Konya sürgünü sırasında Konya Valisi, daha sonra Sultan Abdülhamid'e sadrazam olan Avlonyalı Ferid Paşa'dır. Ferid Paşa, Tevfik Bey'in ikinci eşi İffet Hanım'ın dayısıdır. Ebüzziya Tevfik'in sürgüne yollandığı sırada Ferid Paşa, Konya'da, Türkiye'de ilk defa yapılacak olan geniş bir halı ve kilim sergisi düzenlemek istegindedir.

Ebüzziya Tevfik, oğlu Talha ile birlikte Ladik'ten getirdiği halı ustalarına, yazılarını kûfî harflerle yazdığı rumi desenlerle süslediği, ayet, hadis, dini anlamlar içeren duvar halıları ve seccadeler dokutmuştur. Yazısını kendisinin yazdığı, desenlerini kendisinin hazırladığı özenle dokunmuş ve bugün Dolmabahçe Sarayı Koleksiyonu'nda yer alan halıyı Sultan II. Abdülhamid'e hediye olarak yollamıştır.

Düzenlenmiş olan ilk halı sergisi, Mayıs 1901'de açılmış ve sergide ülkenin dört bir tarafından, camilerden, tekkelerden toplanan ve yeni üretilenlerden oluşan iki

21 Ziyad Ebüzziya tarafından Konya Mevlana Müzesi'ne hediye edilmiş olan halı.

22 1901 Mayıs ayında açılmış olan halı sergisini temsil eden Konya Vilayet Gazetesi'nin dokunduğu halı.

21

22

23 Nakkaştepe Mecit Efendi Köşkü kapısında yer alan Ebüzziya Tevfik tarafından tasarlanmış kufi yazı.

23

bin kadar halı teşhir edilmiştir.²¹ Serginin açılış hatırası olarak *Konya Vilayet* gazetesinin birinci sayfasını temsil eden ve gazetenin başlığını aynen veren bir seccade dokunmuştur.²² Önceki yıllarda Konya Mevlana Müzesi'nde olan bu eser günümüzde Konya Etnoğrafya Müzesi'ndedir.

Devrin *İkdam* gazetesi²³, bu sergiye geniş yer ayırmıştır. Serginin düzenlenmesi ve katılma şartları için 19 maddelik bir de talimatnâme hazırlanmıştır. Sergi “Sana-yi-i dahiliyenin teşvik ve terakkisi maksadı ile” düzenlenmiştir.²⁴

İkdam gazetesindeki yazı dizisini, Ekrem Reşad Bey yazmıştır. Ekrem Reşad Bey yazılarında eski halıcılığımızın kalmadığını, iyi halı tasarımcılarının bulunmadığını ve önemli olanın halının dokunması değil de, onun desenlerinin ve uyumlu renklerin tasarlanması olduğunu dile getirmiştir. Amacın Avrupa tarzı goblen tipi halı üretimi değil, bizim halı geleneğimizi sürdürmek olması gerektiğini söylemiş ve gidişattan yakınmıştır. Makalede Ekrem Reşad Bey “Düğüm yapabilir bir çocuğun halıcılık ettiği nazar-ı dikkate alınınca, dakika-i san'atın dokumakta olmayıp dokut-turmak olduğu anlaşılır.” diyerek bu fikrini dile getirmiştir.

Ebüzziya Tevfik bu eksikliği fark ederek usta olduğu hat ve kûfi yazılarını tasarımlarında kullanarak halı üretmeye karar verir. Böylece hem geçimini sağlayacak hem eski Selçuklu halıları canlanacak ve hem de Ziyad Ebüzziya'nın deyimiyle dünyada yapılmamış bir şeyi gerçekleştirecek: “Seccadelere dokunmak üzere seçeceği sözlerle siyasi mesaj verecek, kendisini sürgüne gönderen Hünkâra meydan okuyacaktır!”²⁵

Oğlu Talha ile işe başlamış olan Ebüzziya Tevfik İstanbul'dan kûfi çalışma dosyalarını, desenleri getirtmiş, oğlu ile geliştirdikleri tezgahlarda levha seccadeler dokumaya başlamışlardır. Talha Bey, İstanbul'da bulunan ağabeyi Velid Bey'e 29 Mart 1318 (14.04.1902) tarihli bir mektup yazarak babası ile halıcılık yapacaklarını yazmıştır.

24

25

Ebüzziya Tefvik de oğlu Velid'e yazdığı 27 Mayıs 1902 tarihli mektupla, halı desenlerini uygulamak üzere 1891-92 tarihinde yayınladığı "Nevsal-i Marifet" adlı yıllığı istemiştir. Buradan Ebüzziya'nın halı desenlerinde, eski çalışmalarını kullanmış olduğunu öğreniyoruz.

Ziyad Ebüzziya, dedesi Tefvik ve babası Talha'nın kûfî yazılı 9 adet seccade doktuğunu söylemektedir. Günümüzde bu halıların dördünün nerede olduğu bilinmemekte ve iyi durumda oldukları tespit edilebilmektedir. Halıların en büyüğü Dolmabahçe Sarayı'ndadır. İkinci halı Konya Etnoğrafya Müzesi'nde, üçüncüsü Vedat Nedim Tör'ün kızkardeşi Gülgün Hanım'ın kızı Fevvere Timurkanda, değeri ise Vedat Nedim Tör'ün diğer kız kardeşi Nevhiz (Tör) Türkmen'in kızı Duygun Türkmen Oswald'dadır. Ziyad Ebüzziya'dan öğrendiğimize göre Konya Merkez Kumandanı Mehmed Servet Paşa Ebüzziya Tefvike üç adet halı sipariş etmiştir. (26) Fevvere Timurkan ve Duygun Oswald'dan aynı konu ile ilgili aldığımız bilgiye göre halılar büyük dedeleri Ferik Mehmed Servet Paşa aracılığı ile sanata düşkün olan dedeleri Nedim Servet Tör tarafından dokutulmuştur.²⁶ Aile de bulunan diğer üçüncü halı Vedat Nedim Tör'ün Topağacı'nda kendi evinde bulunmakta idi, ancak ölümünden sonra halının akıbetinin ne olduğu halen hayatta olan aile üyeleri tarafından günümüzde bilinmemektedir. Ziyad Ebüzziya'dan öğrendiğimize göre Satvet Lütfü Tozan'ın teresinde satılmış bir adet seccade ile Paris'e Ahmet Rıza Bey'e hediye olarak yollanmış seccadenin nerede olduğu bilinmemektedir. Ayrıca Velid Ebüzziya'nın odasında çekilmiş bir fotoğrafta, arka duvarda görülen levha halı ile Bakıköy'deki Ebüzziya Köşkü'nde bulunan halıdan kalan küçük parçanın da Velid Bey öldükten sonra ne olduğu bilinmemektedir.

Dokunan seccadelerin beş adedinde “El Hükmü li'l Galib” (Galib olan Allah'ın Hükmüdür) yazılıdır. Bu halılardan Konya Etnoğrafya Müzesi'nde olanı Ziyad Ebüzziya tarafından 27.10.1984 tarihinde Konya Mevlana Müzesi'ne hediye edilmiştir. 3229 envanter numaralı bu halı 112x141 cm. ölçülerinde pamuk ve yün malzeme ile dokunmuştur. Çözü ve atkısında farklı renkte ipliklerin kullanıldığı ve ağırlıklı olarak yeşil ve sarı renklerin çeşitli tonları kullanıldığı görülmektedir. Halının altında, dokuyan kişinin imzası vardır: Abdülaziz Konevî. Beş seccadenin desen ve yazıları aynı, renkleri ise farklıdır. Halıların diğerlerinde imza bulunmamaktadır. “El Hükmü li'l Galib” yazılı diğer bir halı Vedat Nedim Tör'ün yiğeni Duygun Türkmen Oswald'da bulunan halıdır.

Ebüzziya Tevfik tarafından yine benzer manaya gelen “Vela Galib Allahu” “Allah-tan başka galip yoktur” yazısı çok ustalıkla yazılmış küfi ile Bağlarbaşı Mecid Efendi Köşkü kapısı üzerinde bulunmaktadır. İstanbul'daki kasır kapılarının en görkemlisi olan bu kapı, kasrın selamlık kapısıdır. Aynı yazı, Yıldız Sarayı'nın büyük salonlarının tavanlarında tekrarlanmıştır.

Ebüzziya'nın tasarladığı seccadelerin ikisi üzerinde “El-fevzü li'l-ilmi leysel-fevzü li-l aleml” (Zafer ve ilerleme ilim ile olur, sultanın emri ile olmaz) ibaresi bulunmaktadır. Bu seccadelerden birini Ebüzziya Tevfik, yukarıda da belirttiğimiz gibi o yıllarda Paris'te Jön Türk Hareketi'nin başını çeken İttihat ve Terakki'nin liderlerinden, II. Meşrutiyet'in Meclis-i Mebusan, daha sonra da Ayan Meclisi reisliğini yapmış olan Ahmed Rıza Bey'e elden yollamıştır.²⁷ Aynı yazı ile tasarlanmış diğer halı ise Vedat Nedim Tör'ün kızkardeşi Gülgün Hanım'ın kızı Fevvere Timürkan'da bulunan halıdır.

24 Ebüzziya Tevfik tarafından tasarımı yapılmış halı, 113,5x158 cm., Fevvere Timurkan Koleksiyonu.

25 Halılarda kullanılmış iplik numuneleri, Ebüzziya Ailesi Arşivi.

26 Ebüzziya Tevfik tarafından tasarımı yapılmış halı, 116,5x181 cm., Duygun Türkmen Oswald Koleksiyonu.

Velid Ebüzziya'nın yazı masasında çekilmiş fotoğrafta görülen (Ziyad Ebüzziya'nın makalesinde siyah beyaz fotoğraf) seccade üzerinde "El-Hakku ya'lü vela yu'la aleyh" (Cenab-ı Hakkın üstünde hak yoktur.) ibaresi vardır. Ebüzziya Tevfik'in bu seccadelere dokunacak sözleri tamamen siyasi bir maksatla seçtiğini söyleyen Ziyad Ebüzziya, dedesinin Paris'te Ahmed Rıza Bey'e yolladığı halı ile ilişkisinde yolladığı kartvizit üzerindeki yazıyı vererek bunu ispatlamaktadır. Kartvizit üzerindeki yazı şöyledir: "Sürgün mahsülü olan bu küçük halıyı fazilet örneği olan yüce şahsınız için yaptırım. Üzerinde kûfi yazı ile 'el fevz' mısraı yazılıdır. Siz de bu söze hakkı ile layık bulunuyorsunuz. Zira bilgi ve ictihadınızla elde ettiğiniz zafer ve başarı ile bütün vatan evlatları hizmetlerinize müteşekkirdir. Sayın kızım Selma'ya saygılar sunarım".²⁸

Dolmabahçe Sarayı'nda Bir Halı

Gelelim koleksiyonumuzda bulunan, Ebüzziya Tevfik'in tasarladığı duvar halılarının en büyüğü olan gizemli hikayeye sahip halımıza. Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan bu halı, üzerinde "Es-Sultan'ül Mu'azzam El Gazi Abdülhamid Hân-ı Sâni Edâme'l-lâhû Mülkehû" (Yüce Sultan Gazi II. Abdülhamid Han Allah mülkünle da-im etsin) ibaresi bulunmaktadır.

Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan kûfi yazılı halı Sultan II. Abdülhamid'e hediye edilmek üzere o sırada Konya'da sürgünde olan Ebüzziya Tevfik tarafından tasarlanmıştır. 11/1326 envanter numaralı halı 160x326 cm. ölçülerindedir. Atkı, çözüğü pamuk ve ilmek iplikleri yün malzemeli halı Gördes Düğümü ile 45x45 sıklığı ile dokunmuştur. Zemini krem renkli dış bordür sarı palmet motiflidir. Geniş bordür, sarı zemin üzerine, pembe ve yeşilin çeşitli tonlarının kullanıldığı bir ters, bir düz dolgulu palmetlerle dokunmuştur. Zemini yeşil olan halı, spiral dallar ile üç bölüme ayrılarak, dallar ve palmetlerle dolgulanmıştır. Ustalıkla bir istifle tasarlanmış beyaz zeminli, siyah kontürlü kûfi yazılı halının zeminindeki palmetler ve harflerin ucu rumillerle bitmektedir. Konya'da dokunmuş halı üzerinde "Aziz Konevi" imzası okunmaktadır. Halı, sanatsal değerinin yanı sıra Ebüzziya Tevfik ve Sultan Abdülhamid arasındaki ilişkilere işaret etmesi bakımından da önemlidir.

Ebüzziya Tevfik tarafından tasarlanmış bu halıda yeşil renk hakimiyeti göze çarpmaktadır. Yeşil renk bilindiği üzere, Peygamberin sancaklarından birisinin renginin yeşil olması, tarikat ehli insanların çoğunlukla sarık ve cüppelerinde yeşili tercih etmeleri bu rengin Türklerde her devirde önemini sürdürdüğünü bize gösterir. Belki de Ebüzziya Tevfik Sultan II. Abdülhamid'e hediye edilecek halıda bu rengi seçmesinde sultanın halifelik sıfatına yakışır kutsal bir anlama vurgulama yapmak istemiş olabilir. Bu konuda araştırmaları olan bilim adamlarımızdan Yaşar Çoruhlu'ya göre yeşil geçicilik ve kıskançlığı da ifade eder. Belki de Ebüzziya Tevfik bu rengi seçerek gizliden gizliye daha önce Sultan II. Abdülhamid'e olan iğneleyici mesajlarını yenilemiş de olabilir.

Bu halının sultana sunulma fikrinin kimden doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Abdülaziz Efendi, bir görüşme sırasında Ebüzziya Tevfik Bey'e dokuturmaya başladığı ve çok beğenilen Selçuklu tipi, Kûfi ibareli halılar gibi bir halının dokunarak Hünkâra takdim edilmesinin ve Konya halıcılığı üzerine Sultanın ilgisi- ni çekmenin yerinde olacağını söylemiş, Ebüzziya Tevfik de bu fikri uygun bularak

27

bir yazı ve desen hazırlamaya karar vermiştir. Ebüzziya Tevfik'in ikinci eşi İffet Hanım da hatıralarında bunu doğrulamaktadır.²⁹

Ebüzziya Tevfik'in bir ayet, dua yerine Sultan Abdülhamid'in sıfatlarına yönelik bir yazı ile birlikte "Allah daim etsin" duasını yazmasını Ziyad Ebüzziya, kendisini hatırlatmak ve affettirmek ümidiyle yazmış olduğuna yorumlar. Sultan II. Abdülhamid halı kendisine takdim edildiğinde mutlaka onun kûfi yazısını tanıyacaktı. Zira Sultan II. Abdülhamid, Ebüzziya Tevfik'in kendisi için yazdığı istifi bizzat imal ettiği eşyalara nakşetmiştir. Daha önce bahsettiğimiz gibi ona bir çok kûfi yazılı çalışmalar yaptırmıştır.

Abdülaziz Konevi tarafından hazırlanan modelin hızla dokunmasına başlanmış, dokumanın özenli ve mükemmel olması için Konya'nın ileri gelen ailelerinin kızları, hanımları çalışmıştır. Ziyad Ebüzziya'nın edindiği şifahi bilgilerden halının dokunmasında: Konya Mebusu Muammer Obuz Bey'in teyzesi Hatice Saydut Hanım, Konya Mebusu Büyük Kazım Bey'in kız kardeşi Hatice ve küçük kızı Fatime hanımlar (Hatice Hanım aynı zamandan Belediye Reisi Küçük Kazım Bey'in eşidir.) Abdülvahid Çelebi'nin eşi ve kızı çalışmıştır. Ziyad Bey bu bilgileri Muammer Obuz'un annesinden, teyzesinden ve Küçük Kazım Bey'den aldığını ifade etmektedir.³⁰

Halı dokunduktan sonra, Abdülaziz Efendi, Vali Ferid Paşa'nın Mabeyn'e hitaben yazdığı mektubu da alarak İstanbul'a gelmiştir. Abdülaziz Efendi, Sultan II. Abdülhamid'in kendisine nadide bir hediye verildiğinde getireni huzura kabul ettiğini bilmektedir. Abdülaziz Efendi kendisini Konya'ya süren Sultan Abdülhamid'i hediye verirken vurmayı planlamıştır. Huzura Kabul İradesi çıkan Abdülaziz Efendi kabul günü tabancasını alarak saraya gider. Üzeri aranınca tabanca bulunur. Hünkar bunu

28

27 Ebüzziya Tevfik tarafından tasarımı yapıp Sultan II. Abdülhamid'e hediye edilen bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Kûfi yazılı halı.

28 Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Kûfi yazılı halının üzerinde yer alan Aziz Konevi imzası.

29

öğrense de huzuruna kabul eder. Hünkâr ona, halıyı dokuyanlara verilmek üzere atıye kesesi vermiştir. Huzurdan çıktıktan sonra “Tabanca ile huzura girme teşebbüsünde bulunmak”dan dolayı tutuklanır ve bir süre sonra götürüldüğü hapishanede ölür.

II. Meşrutiyet’in ilânından sonra İttihad ve Terakki Hükümeti Abdülaziz Efendi’nin mezarını tespit edip üzerine bir taş diktirmiştir. Abdülaziz Efendi’nin bu sebepten tutuklanması onunla teması olan herkesi tedirgin etmiş, fakat sultan üzerinde durmamış ve soruşturma açmamıştır. Bu arada Mabeyn’e tavsiye mektubu yazmış olan Vali Ferit Paşa zor durumda kalmıştır. Ferid Paşa’nın tavsiyesi üzerine Ebüzziya Tevfik de halıcılık faaliyetlerine son vermiştir.³¹

Ebüzziya Tevfik’in Konya’da başlayan halıcılık uğraşı, bir şansızlık sonucu yine Konya’da noktalanmıştır. Ebüzziya açısından Abdülaziz Konevi, onun halıcılığının bitmesine sebep olmuş ise de Ebüzziya Tevfik gibi çok renkli bir Osmanlı aydınına tanımamıza ve koleksiyonumuza dikkate değer bir eserin katılmasını sağlamıştır.

Ebüzziya Tevfik’in serüvenini, II. Meşrutiyet’in ilânından sonra çıkan afla İstanbul’a döndüğünde, yazarın gelişini konu alan *İkdam* gazetesi haberi ile noktalayalım: “Devr-i istibdadın duçar-ı kahrı olarak Konya’ya teb’ir edilmiş olan Ebüzziya Tevfik Beyefendi dün akşam Haydar Paşa İstasyonu’na muvasalat eylemiş ve binlerce halk tarafından ‘Yaşasın hürriyet, yaşasın vatan’ alkışları ile istikbal ve nutuklar irad edilmiştir.....”³²

Dipnotlar

- Özgür Türesay, “Ebüzziya Tevfik ve Mecmua-i Ebüzziya (1880-1912)”, *Mütefferika*, Sayı: 18, (Kış 2000), s. 87-88; Ziyad Ebüzziya, “Ebüzziya Tevfik”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 6, Dergah Yayınları, İstanbul 1986, s. 158.
- Ziyad Ebüzziya, “Ebüzziya Tevfik”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 6, Dergah Yayınları, İstanbul 1986, s. 158; Engin Özendes, *Abdullah Freres Osmanlı Sarayı’nın Fotoğrafçıları*, YKY, İstanbul 1998, s. 183.
- Özgür Türesay, agm, s. 90-91.
- Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, c. 3, s. 304.
- Alim Gür, *Ebüzziya Tevfik’in Hayatı, Dil Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara Ün. Sos. Bil. Ens. Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 97.
- age, s. 97.
- Özgür Türesay, “Osmanlı Kimliğinin Peşinde: Ebüzziya Teyfik Bey”, *Mütefferika*, Sayı: 21, (Yaz 2002), s. 3-4.
- Özgür Türesay, “Ebüzziya Tevfik ve Mecmua-i Ebüzziya (1880-1912)”, *Mütefferika*, Sayı: 18, (Kış 2000), s. 90-91.
- Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, c. 3, s. 302; Ahmet İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, 1888-1923, c. I, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1930, s. 133.
- Ebüzziya Tevfik, age, s. 460.
- Alim Gür, *Ebüzziya Tevfik’in Hayatı, Dil Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara Ün. Sos. Bil. Ens. Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 97.
- Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, c. 2, s. 252-260, Ebüzziya Tevfik, “Bir Hasbihal”, “Ruzname-i Hayatımdan Bazı Sahaif”, “Defteri Hatıratımdan Bazı Durub-ı Emsalin Şerhi” 17 Nisan 1900, “Zamanımız Tarihine Ait Hatırat Hayatü’l Hayvanat Bahçesi” 1900, *Mecmua-i Ebüzziya*.
- Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, c. 2, s. 257.
- Ebüzziya Tevfik, age, s. 257.

29 Ebüzziya Tevfik’in 1913’te ölümünden kısa süre önce torunu Ziyad Ebüzziya ile çekilmiş fotoğrafı, Ebüzziya Ailesi Arşivi.

- 15 Ebuzziya Tevfik, *age*, c. 2, s. 260.
- 16 “Ebuzziya Mehmet Tevfik”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1994, c. 10, s. 375-377; Ümid Bayazoğlu “Ebuzziya Takvimi” *Sanat Dünyamız*, Sayı: 42, (Güz 1990), s. 54-55; Alim Gür, *age*, s. 443.
- 17 Ümid Bayazoğlu, *agm*, s. 54.
- 18 Engin Özendes, *Abdullah Freres Osmanlı Sarayı'nın Fotoğrafçıları*, YKY, İstanbul 1998, s. 183.
- 19 Alim Gür, *age*, s. 443.
- 20 “Ebuzziya Mehmet Tevfik”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 377.
- 21 Ziyad Ebuzziya, “Konya Halıcılığı ve Ebuzziya Tevfik'in Siyasi Mesajlı Halıları”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folkloründe Yeni Görüşler*, Ankara 1985, s. 466.
- 22 Seccadede “Havadis” başlığı altında: “Konya Vali'i Alisi Devletlü Ferit Paşa Hazretlerinin tarafından tensip ve işar üzere Konya'da bir halı ve kilim sergisi küşadına müsaade buyrulmuştur, ki bugün mezkur serginin birinci günü olmak ve şimdiye kadar buralarda asar-ı sanayiye dair böyle bir segi küşad edilmemiş bulunması cihet ile, umum Konya ahalisi bahusus halı ve kilim sanileri tarafından Zat-ı Hazret-i Hilafetpenahinin ae'ye-i sıhhat ve afiyeti cihan kıymetleri bir kat daha yad ve tekrar kılınmıştır. 15 Muharrem 1319-21 Nisan 1317” (4.5.1901) yazısı bulunmaktadır., *agm*, s. 467.
- 23 *İkdam Gazetesi*, 16.5.1901 - 27.5.1901 tarihleri arası ilgili yazılar.
- 24 Talimatname metni için Bkz. Ziyad Ebuzziya, *agm*, s. 467.
- 25 Ziyad Ebuzziya, *agm*, s. 484.
- 26 Ziyad Ebuzziya, *agm*, s. 487.
- 27 Ziyad Ebuzziya, *agm*, s. 472.
- 28 Ziyad Ebuzziya, *agm*, s. 487.
- 29 Ziyad Ebuzziya, *agm*, s. 490.
- 30 Ziyad Ebuzziya, *agm*, s. 492.
- 31 Ziyad Ebuzziya, *agm*, s. 493.
- 32 Alim Gür, *age*, s. 40.

Kaynakça

- AKGÜN, Adnan, *Ebuzziya Tevfik'in Mecmua-i Ebuzziya'daki Hatıraları*, MÜ. Sos. Bil. Ens. Doktora Tezi, İstanbul 1987.
- ARSEVEN, Celal Esat, *Sanat Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1975.
- BAYAZOĞLU, Ümid, “Ebuzziya Takvim” *Sanat Dünyamız*, Yıl: 15, Sayı: 42, Güz 1990.
- BİREN, Mehmet Teyfik, *Bir Devlet Adamının II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, c. 1-2, İstanbul Kasım 1993.
- ÇORUHLU, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul 2002.
- DURUL, Yusuf, “Halı ve Seccadelerdeki yazı süslemeleri” *Türkiyemiz*, Sayı: 17, Ekim 1975.
- EBÜZZİYYA, Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, (Bugünkü dile uyarlayan, Ziyad Ebuzziya), Kervan Yayınları, c. 1-3, İstanbul 1973.
- EBÜZZİYYA, Tevfik, *Mecmua-ı Ebuzziya*, 1900.
- EBÜZZİYYA, Ziyad, “Konya Halıcılığı ve Ebuzziya Tevfik'in Siyasi Mesajlı Halıları”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folkloründe Yeni Görüşler*, Ankara 1985.
- EBÜZZİYYA, Ziyad, “Ebuzziya Tevfik”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 6, Dergah Yayınları, İstanbul 1986.
- FAHRİ, Ali, “Şeref Kurbanları”, *Yakın Tarihimiz*, c. 3, Sayı: 29, (13 Eylül 1962).

- GÜR, Alim, *Ebüzziya Tevfik'in Hayatı, Dil Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara Ün. Sos. Bil. Ens. Doktora Tezi, Ankara 1990.
- GÜR, Alim, *Ebüzziya Tevfik'in Hayatı, Dil Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara 1998.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Jön Türkler Nerede Yanıldı*, Vatan Yayınları, İstanbul Ağustos 1991.
- KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimizde Jön Türkler*, İstanbul 1945.
- KUNTAY, Mithat Cemal, "Ebüzziya Tevfik ve Oğlu Velit Ebüzziya", *Sonposta*, (18 Ocak 1945); "Şair Nef"i ve Ebüzziya" *Sonposta*, (27 Ocak 1949); "Konya Sürgünü İstanbul'daki Oğluna Edebiyat Öğretiyor", *Sonposta*, (3 Şubat 1949).
- İHSAN, Ahmet, *Matbuat Hatıralarım 1888-1923*, İstanbul 1930.
- MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- ÖNER, Sema, "Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu Işığında İvan Konstantinoviç Ayvazovskiy ve Osmanlı Sarayı", *Milli Saraylar Dergisi*, İstanbul 1993.
- ÖZENDES, Engin, *Abdullah Freres Osmanlı Sarayı'nın Fotoğrafçıları*, YKY, İstanbul Ocak 1998.
- SUNGU, İhsan, "Ebüzziya Tevfik", *Aylık Ansiklopedi*, Fas.: 9, (Ocak 1945).
- ŞERİFOĞLU, Ömer Faruk, *Darçağ'da Bir Çelebi*, Timaş Yayınevi, İstanbul 1998.
- ŞERİFOĞLU, Ömer Faruk, "Ebüzziya Kartpostalları", *Sanat Dünyamız*, Sayı: 73 (1999), s. 276-295.
- TÜRESAY, Özgür, "Ebüzziya Tevfik ve Mecmua-i Ebüzziya (1880-1912)", *Mütefferika Kitabiyat Dergisi*, Sayı: 18, Kış 2000/2.
- TÜRESAY, Özgür, "Osmanlı Kimliğinin Peşinde: Ebüzziya Teyfik Bey", *Mütefferika Kitabiyat Dergisi*, Sayı: 21, Yaz 2002/1.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Kırk Yıl*, c. 2, İstanbul 1936.
- ÜLGEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülgen Yayınları, İstanbul 1979.